

Черемнова А. І.,

*кандидат юридичних наук, доцент, вчений секретар
Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України*

Луцюк Р. П.,

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ЗАВДАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИМИ ПРИГОДАМИ

TASKS OF THE FORENSIC MEDICAL EXAMINATION DURING EVIDENCE IN CRIMINAL OFFENSES RELATED TO TRAFFIC ACCIDENTS

У статті авторами проаналізовано значення судово-медично експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із дорожньо-транспортними пригодами (ДТП). Проаналізовано статистику вчинених ДТП на території України протягом останніх років, на основі чого зроблено висновок, що кількість кримінальних правопорушень зазначеного спрямування неухильно зростає, особливо тих, в результаті яких наносяться ушкодження особам або настає смерть. Встановлено, що головними завданнями судово-медичної експертизи під час розслідування ДТП є: по-перше, встановлення характеру ушкоджень постраждалих в ході ДТП осіб (на даному етапі важливість окресленого завдання пояснюється тим, що не завжди ушкодження мають яскраво виражений зовнішній характер); по-друге, правильне та своєчасне встановлення механізму та способу нанесення ушкодження, зокрема, в подальшому вказана інформація може використовуватися у доказуванні (наприклад, задля проведення слідчого експерименту); по-третє, констатація та визначення причин смерті потерпілої в результаті ДТП особи (зокрема, визначення чи настала смерть особи в результаті ДТП чи це була інсценізація задля приховування слідів вчинення іншого протиправного діяння); по-четверте, фіксація слідів на тілі жертви (в результаті ДТП на тілі можуть залишатися відбитки, частини деталей транспортного засобу, що в подальшому можуть слугувати ідентифікатором задля встановлення виду, моделі транспортного засобу тощо, слідів пересування, волочіння тощо); по-п'яте, визначення ступеня алкогольного, наркотичного сп'яніння, іншого виду отруєння, вид та кількість речовини постраждалою/підозрюваною особою, що могло спричинити неможливість керування транспортним засобом або усвідомлення особою вчинюваних нею дій, що призвело до ДТП; тощо.

На основі проведеного дослідження виокремлено ситуації, що можуть виникнути під час ДТП, розслідування яких потребує залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями та безпосереднє проведення судово-медичної експертизи.

Ключові слова: кримінальні правопорушення; ДТП; спеціальні знання; судово-медична експертиза.

In the article, the authors analyzed the importance of forensic examination during the investigation of crimes related to traffic accidents (traffic accidents). The statistics of traffic accidents committed on the territory of Ukraine during the last years were analyzed, based on which it was concluded that the number of criminal offenses of the specified direction is steadily increasing, especially those resulting in injury to persons or death. It has been established that the main tasks of the forensic medical examination during the investigation of a road accident are: first, to establish the nature of the injuries of persons injured in the course of a road accident (at this stage, the importance of the outlined task is explained by the fact that the injuries do not always have a pronounced external character); secondly, the correct and timely establishment of the mechanism and method of injury, in particular, the information specified below can be used in evidence (for example, for conducting an investigative experiment); thirdly, ascertaining and determining the causes of death of the victim as a result of a traffic accident (in particular, determining whether the death of a person occurred as a result of a traffic accident or was staged in order to hide the traces of committing another illegal act); fourthly, fixation of traces on the victim's body (as a result of a road accident, prints, parts of vehicle parts may remain on the body, which can later serve as an identifier for establishing the type, model of the vehicle, etc., traces of movement, dragging, etc.); fifth, determination of the degree of alcohol, narcotic intoxication, other type of poisoning, type and amount of substance

used by the victim/suspect person, which could cause the impossibility of driving a vehicle or the person's awareness of the actions he was taking, which led to an accident; etc.

On the basis of the conducted research, situations that may arise during a road accident are identified, the investigation of which requires the involvement of persons with special knowledge and the direct conduct of a forensic medical examination.

Key words: *criminal offenses; road accident; expertise; forensic medical examination.*

Постановка проблеми. Формування усталених парадигм щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із дорожньо-транспортними пригодами (далі – ДТП), не є новим для сучасної криміналістики, проте, беручи той факт, що перебуваючи в постійному стрімкому розвитку та удосконаленні, впровадженні новітніх технологій та технік розслідування протиправних діянь в науці, виникає потреба в удосконаленні та певного роду переосмисленні усталених практик розслідування, беручи до уваги основні та факультативні компоненти криміналістичної методики, що перебувають у динаміці.

Стан дослідження. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ДТП доволі активно досліджувалося науковцями, зокрема, на наш погляд, слід відзначити здобутки наступних дослідників: Анохіна А., Антіпової О., Вальчишиної Г., Дячука В., Ольховенка С., Стаскевич Г. та ін.

Проте, навіть не зважаючи на наявну доволі велику кількість досліджень, важливість та затребуваність розглядуваної проблематики підтверджується насамперед статистичними даними, відповідно до яких, наприклад, «за 2022 рік в Україні сталося 18 628 ДТП. Це на 24% менше, ніж у 2021 році (24 521). Також у порівнянні з 2021 роком смертей на дорогах поменшало майже на 14%, а травми отримало на 22% менше українців. Однак щодо цієї статистики є один важливий нюанс, наголосили в Центрі демократії та верховенства права. Дані за 2022 рік охоплюють лише території, де не було активних бойових дій чи окупації. Таким чином, статистика не є повною щодо Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей, частини яких і досі залишаються окупованими. У Центрі демократії та верховенства права наголосили, що незмінним в офіційній статистиці залишилося одне: надмірна швидкість і досі є головною причиною ДТП із загиблими та травмованими.

У 2022 році не менше 43% аварій сталися саме через перевищення швидкості, і на такі ДТП припадає 62% смертей на українських дорогах. 1733 людини втратили свої життя» [6]. Водночас відповідно до статистики, наданої Національною поліцією України, протягом 2023 року було вчинено вже 23 642 ДТП, тобто, як вбачається з наведеного, кількість ДТП неухильно зростає.

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей проведення судово-медичної експертизи під час розслідування ДТП.

Виклад основного матеріалу. Не викликає жодних сумнівів, що під час досудового розслідування окресленої категорії протиправних діянь обов'язковим є залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями (спеціалістів та/або експертів). Насамперед необхідність та доцільність участі у процесі розслідування вищезгаданих осіб пояснюється потребою у своєчасній та правильній фіксації та виявленні «слідів» правопорушення насамперед під час огляду місця події, оскільки однією з характерних рис категорії протиправних діянь, що складають предмет нашого наукового інтересу, є те, що зазвичай місце події безпосередньо співпадає з місцем злочину, тому правильна та своєчасна фіксація відіграє ключову роль в процесі доказування. Водночас варто підкреслити, що зважаючи на виокремлені законодавцем в ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України процесуальні джерела доказів, якими є показання, речові докази, документи, висновки експертів [4], останні матимуть важливе значення під час подальшого процесу доказування.

Так, оскільки мова йде про кримінальні правопорушення, пов'язані з ДТП, відповідно до інформації, наданої Національною поліцією України, з урахуванням особливостей територіально звітності, зазначених вище, протягом 2022 року від ДТП загинула 2791 особа, у 2023 – 3054 особи, травмовано у 2022 році 23 145 осіб, а у 2023 – 29 502 особи, можна зробити висновок, що нанесення тілесних ушкоджень різ-

ного ступеня важкості та/або настання смерті особи (водія, пасажера, пішохода) є найбільш розповсюдженим результатом окресленої категорії протиправних діянь, через це насамперед обов'язковим є проведення *судово-медичної експертизи*.

Головними завданнями судово-медичної експертизи під час розслідування ДТП є:

- встановлення характеру ушкоджень постраждалих в ході ДТП осіб (на даному етапі важливість окресленого завдання пояснюється тим, що не завжди ушкодження мають яскраво виражений зовнішній характер);

- правильне та своєчасне встановлення механізму та способу нанесення ушкодження, зокрема, в подальшому вказана інформація може використовуватися у доказуванні (наприклад, задля проведення слідчого експерименту);

- констатація та визначення причин смерті потерпілої в результаті ДТП особи (зокрема, визначення чи настала смерть особи в результаті ДТП чи це була інсценізація задля приховування слідів вчинення іншого протиправного діяння);

- фіксація слідів на тілі жертви (в результаті ДТП на тілі можуть залишатися відбитки, частини деталей транспортного засобу, що в подальшому можуть слугувати ідентифікатором задля встановлення виду, моделі транспортного засобу тощо, слідів пересування, волочиння тощо);

- визначення ступеня алкогольного, наркотичного сп'яніння, іншого виду отруєння, вид та кількість вживаної речовини постраждалою/підозрюваною особою, що могло спричинити неможливість керування транспортним засобом або усвідомлення особою вчинюваних нею дій, що призвело до ДТП;

- інші завдання.

Не менш важливими також є дані отримані під час судово-медичної експертизи і для з'ясування механізму ДТП, оскільки як слушно відзначають дослідники «під час аварії тіло потерпілого виступає як слідо-сприймаючий об'єкт, і специфічні пошкодження на ньому можуть відображати форму, малюнок, розміри й інші властивості частин і деталей автомобіля. Такі судово-медичні дослідження тіла особи є особливо актуальними за відсутності відомостей про транспортний засіб, що спричинив

тілесні ушкодження, та дозволяють дійти висновку про тип транспортного засобу, особливості травмуючої поверхні, наявність можливих механічних пошкоджень і слідів-виділень організму потерпілого на транспортному засобі, що утворилися внаслідок ДТП [1, с. 18].

Залишення на місці ДТП особи не є поодиноким випадком, при тому не завжди смерть настає миттєво після зіткнення чи внаслідок інших злочинних дій, а через ненадання вчасної первинної медичної допомоги. На окрему увагу, на наш погляд заслуговує дослідження трупів, ми частково торкалися його вище, але пропонуємо присвятити цій проблематиці окрему частину нашого дослідження, зокрема в розрізі цього питання слушно погодитися з М. Григою та О. Осетровою, які зазначають, «що при судово-медичному дослідженні трупів осіб, загиблих унаслідок ДТП, можливі й додаткові дослідження. Так, вивчення одягу дозволяє виявити сліди ударів, фарби, змащувальних матеріалів. Мікроскопічне дослідження садна і ран може виявити частинки ґрунту, уламки скла, шматочки дерева, частинки лакофарбового покриття від автомобіля тощо. Для дослідження таких об'єктів можуть окремо або в комплексі призначатися й інші види експертних досліджень, зокрема трасологічна експертиза (експертиза механічних пошкоджень одягу, експертиза нашарувань на одязі) або експертиза матеріалів, речовин та виробів» [3, с. 173]. Варто зазначити, що зважаючи на стрімке збільшення транспортних засобів на дорогах та їхню розгалуженість, у разі виявлення слідів ДТП, зокрема з трупами, у працівників правоохоронних органів, що прибувають на місце події, не завжди є об'єктивна можливість зупинення руху транспортних засобів цією ділянкою місцевості «перекриття» доріг або транспортних сполучень, оскільки це певним чином «паралізує» рух важливих ділянок. Зважаючи на проведений аналіз вивчених кримінальних проваджень, можна дійти висновку, що доволі ефективною була практика, коли на місце події разом зі слідчо-оперативною групою виїжджали експерти-криміналісти та судово-медичні експерти, які здійснювали огляд трупа безпосередньо на місці його виявлення, проте наразі така практика не є поширеною. На наше переконання, це значним чином «затягує» процес досудового розслідування та впливає

на якість зібраної доказової інформації кримінальних правопорушень, пов'язаних з ДТП. В підтримку цієї позиції доцільно звернутися до дослідників, які вказують, що «зараз же ... місця пригоди, практично, судово-медичними експертами, як спеціалістами, не оглядаються. Поряд з тим судово-медичному експерту, зазвичай, не надаються і протоколи огляду місця події та інші необхідні матеріали справ, що у свою чергу унеможливує вирішення більшості питань, які цікавлять слідчого і в першу чергу щодо механізму травмування. Як наслідок вище викладеного, судово-медичний експерт, зазвичай, обмежується відповіддю про те, що всі ушкодження виявлені при судово-медичному дослідженні (чи більшість з них) виникли від дії тупих твердих предметів і могли утворитись в умовах автотранспортної аварії» [2, с. 38].

Продовжуючи, автори зазначають, «що для якісного проведення судово-медичної експертизи у випадках автотранспортних аварій з людськими жертвами та мотивованих і повних відповідей на поставлені слідчим питання, необхідно дотримуватись певного алгоритму дій:

1) ознайомитись з постановою слідчого; протоколом огляду місця події, трупа на ньому та автотранспортного засобу; медичної документації (якщо вона є);

2) якісно дослідити труп чи обстежити постраждалу особу і її одяг;

3) при необхідності, широко застосовувати лабораторні методи дослідження (особливо медико-криміналістичне, токсикологічне, імунологічне, цитологічне, генетичне). Особливо наголошуємо на необхідності, як це широко практикувалось раніше, огляду транспортного засобу, а при необхідності ще й участі судово-медичного експерта у слідчому експерименті. На жаль, слід констатувати, що більшість з цих вимог зараз не виконується» [2, с. 38].

Зазначена проблема насамперед може прямо впливати на безпосередній процес доказування, оскільки певні сліди на місці події, у разі їхнього невчасного виявлення та/або фіксації можуть в подальшому затягнути процес досудового розслідування або навіть унеможливити притягнення винних до передбаченої законом кримінальної відповідальності, незважаючи на те, що жоден доказ не має наперед

визначеної переваги над іншими, а суд оцінює докази у їх сукупності. Як це зазначено законодавцем у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Отже, як вважається з вище наведеного, можливі декілька ситуацій, що можуть виникнути під час ДТП, розслідування яких потребує залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями та безпосереднє проведення судово-медичної експертизи.

Ситуація 1. На місці події особа (пішоход, водій, пасажир) отримали ушкодження, які не понесли за собою настання смерті, зокрема, їх можна поділити на декілька груп:

- за ступенем тяжкості: легкі, середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження;

- за специфікою нанесення: безпосередньо транспортним засобом, предметами, що перевозилися та/або знаходилися в зоні ураження, характерні (наприклад, вчинені в наслідок падіння, зіткнення)/нехарактерні (нанесені іншими предметами – тупими чи гострими) для злочинів цієї категорії тощо;

- за місцем ураження: м'яких тканин, кісток.

В цьому аспекті дослідники окремо виділяють характерні риси ураження верхніх та нижніх кінцівок. Так, ушкодження м'яких тканин нижніх кінцівок характеризуються певними особливостями: поряд із звичайними забитими ранами від дії частин кузова і забито-рваними ранами від дії кісткових відламків, на нижніх кінцівках виявлялися цілком специфічні рани найрізноманітніших форм – лінійні, овальні, зигзагоподібні, які по своїй морфології нагадують колоті і рвані, завдовжки від кількох міліметрів до 5-7 см [5, с. 9]. Так само слід зазначити, що ураження внаслідок ДТП водій чи пасажир можуть отримати від безпосереднього зіткнення (навіть у випадку дотримання правил щодо використання ремня безпеки – для пасажирів передніх сидінь), так і від дефектів покриття, яким здійснювався рух транспорту;

- за локалізацією суб'єкта, постраждалого від ДТП: поза межами автомобіля; всередині автомобіля;

- за характером нанесених травм:

а) пішоходу: шляхом прямого удару бампером автомобіля; перекочуванням колесом (нанесення травми протектором); нанесення

ушкоджень днищем, кузовом автомобіля; поєднання декількох з вище зазначених варіантів;

б) водію, пішоходу, пасажиру: хімічні, термічні чи механічні;

- за суб'єктом: постраждалим є пасажир, водій, пішохід або відразу декілька з вище зазначених суб'єктів (в окрему групу пропонуємо віднести ситуацію, де учасниками ДТП є велосипедист та автомобіль).

Ситуація 2. На місці події виявлено труп особи. У цьому напрямку судово-медична експертиза надає відповіді на такі запитання:

- чи є на тілі (одязі) покійного сліди від удару; якщо так, то чи ці сліди є наслідком переїзду транспортним засобом;
- який напрямок переїзду;
- чи є на трупі сліди волочиння;
- який напрямок волочиння трупа? [3, с. 173].

Водночас варто зазначити, що в даному випадку можна виокремити два підвиди окресленої ситуації:

а) смерть особи настала від ДТП:

- миттєво;

- внаслідок не надання своєчасної медичної допомоги;

б) труп було перенесено на місце ДТП задля приховування слідів іншого протиправного діяння;

в) смерть настала з природних причин, що стало причиною ДТП.

Висновки. Судово-медична експертиза є ключовою під час доказування у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із ДТП, проте особливості її проведення залежать від кожної конкретної ситуації та мають враховувати її особливості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антіпова О.І. Використання можливостей судових експертиз при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. *Форум права*. 2014. № 2. С. 17–21.
2. Голубович Л. Л., Голубович А. Л., Голубович П. Л., Зубко М. Д., Куртєв А. В. Сучасний стан судово-медичного розпізнавання механізмів утворення ушкоджень при окремих видах автомобільної травми. *Судово-медична експертиза*. 2017. № 1. С. 37-41.
3. Грига М.А., Осетрова О.С. Судові експертизи, що проводяться під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3-4. С. 172–178. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/234297.pdf>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Плевінскіс П.В. Комплексна судово-медична характеристика автомобільної травми та особливості підходу до вирішення експертних завдань : автореф. дис. ... докт. мед. наук : 14.01.25. Київ, 2019. 36 с.
6. У 2022 році ДТП не поменшало – змінилася їхня географія, – ЦЕДЕМ. *Центр демократії та верховенства права* : вебсайт. URL : <https://cedem.org.ua/news/u-2022-rotsi-dtp-ne-pomenshalo/>